

A száz éve született József Attila küzdelmes életével, sok színű költészetével mindenkinek üzenhet valamit. Erről győz meg a róla szóló tanulmányok sora, s főként erről győznek meg versei. Azzal tisztelgünk legméltóbban előtte, ha olvassuk, ha figyelünk szavára.

Kováts Dániel

Makó fogadott fia

Mint egy családi fényképalbumot, úgy lapozom magamban a József Attiláról alkotott sokféle képet őrző emlékeimet. Tűnődöm, melyik arca, melyik költői megnyilvánulása él bennem úgy, hogy kitörölhetetlenül a szívemhez nőtt.

Nem tagadhatom meg tanári önmagamot, amikor a kiforrott költő mindenki által értékelt filozófikus elmékedései elé helyezem fiatalkori próbálkozásait. Talán azért, mert tanári feladatomban volt a tizennégy-tizennyolc évesek megfigyelése: milyen irányba mutat érdeklődésük, milyen pályára lesznek alkalmasak, mire kikerülnek a gimnáziumból.

Elöttem van a kisdiák képe, egy gyerekes arc, de rögtön feltűnik a másik is, amelyen már tudatosan *felöltös* beállítással, ráncot erőltetve homlokára, néz ránk. Ez a kép már itt, Makón készült, talán két évvel később, mint a magával hozott pesti, s egymás mellé téve jól tükrözi fejlődése gyors ütemét.

Lapozom a kis fényképalbumot, melyet akkor állítottunk össze, mikor iskolánk Szántó Kovács János Gimnáziumból József Attila Gimnázium lett. Ezt a nevet mi méltán viselhetjük, hiszen itt volt gimnazista. Egyedül itt! Hiába neveztek el az országban még hat gimnáziumot József Attiláról, egyikben sem volt diák. Ezzel a büszke öntudattal gyűjtöttük a városban az emlékeket, készítettük a felvételeket, beszélhettünk még néhány osztálytárral, így Balog Jós-kával, „kenyeres kujon pajtásával”, Dégi Jánossal, Raffai Szilárddal és H. Szabó Mihállal, aki később az egyetemről való eltanácsolásnak tanúja volt. Magam is ismertem Siketné Zsuzsika nénit, Balog Jóska nagynénjét, Hárshegyi fényképészt, akitől a már említett fényképet kaptuk, Espersit Cacát, az egyik körülrajongott lányt (*Leányszépség dicsérete* több változatban) és Sajtos Valit, aki megszállottan bizonygatta, hogy ő volt József Attila igazi menyasszonya. Ezt az állítást megfelelő bizonyíték hiányában nem tudtuk elfogadni. Ezért engem egyszer durván és sértő hangon lekiabált a piac nyilvánossága előtt.

Úgy hozta sorsom, hogy éppen az a háza tulajdonom, ahol József Attila pártfogó tanára, Tettamanti Béla, később pedig Kesztnér Zoltán, a villanytelep igazgatója lakott, aki aktív korában még szívesen látta a villanytelepen vendégül a folyton éhes költő-diákokot. A villanytelep dolgozói mesélték, hogy a kerítés közelében lévő terjedelmes cukorkörtefa Attila kedvenc lakmározási helye volt. Ennek a fának gyümölcséből még én is ettem! Azt is tőlük tudom, hogy Kesztnerné milyen aggódó szeretettel kezelgette a Szegedről, a forró napsütésben félmeztelenül hazagyalogló ifjú hólyagos hátát.

Míg gyűjtöttük az anyagot, azon töprengtem, hogy sikerül-e kialakítani az itt tanuló diákról olyan képet, ami megfelel az addig ismert és elismert költő imázsának. Minden törekvésem az volt, hogy szülővárosomnak is javát szolgáljam ezzel a munkámmal. Nagy buzgalommal rögzítettük az emlékező osztálytársak, pártfogók szavait (akkor még nem volt magneton!), készítettük a fényképeket, rendeztük albumba. A monográfia-készítő Szabolcsi Miklós is utalt erre a gyűjtésre. (*Fiatallételek indulója*. Bp. 1963. 234. old.) Kialakítottunk egy ún. József Attila-termet tablókkal, tárlókkal. A terem egyik falát faboritással láttuk el, nagyított képek sorakoztak ezen a legfontosabbnak tartott emlékekről. Így a már említett Hárshegyi-féle arckép, a Gimnázium korabeli felvételéről, a DEMKE internátus, Galamb Ödön internátusi nevelőtanári képe, aki szívén viselte József Attila sorsát. Ez a kapcsolat később baráttivá vált. Tettamanti Béla arcképe, aki az önképzőkör vezető tanára volt. A színjeles hatodikos bizonyítvány, Juhász Gyula ajánló sorai a *Szépség koldusa* kötethez, az *Elköszönő szelíd szavak* kéziratának fényképe, s a négy makói múzsa: Erdei Kató, Gebe Márta, Espersit Caca, Sajtos Vali. Megjelöltük a költő ülőhelyét is. („Ezen a helyen ült József Attila ötödik gimnazista korában” felirattal) Itt csak a magyarból kiemelkedő teljesítményt nyújtó diák ülhetett.

A gyűjtőmunka során kialakított képet őrzöm magamban legszívesebben. A kiforrott, nagy versek költőjéről a tanári munkám során vallottam, s talán meg is szerettettem diákjaimmal. A korai versek során úgy bontakozott ki előttem személyisége, mint ahogy a magyar dolgozatók olvasása, elbírálása során a rám bízott tanulókéi. (Régen jóval több dolgozatót írtunk, így volt lehetőségünk erre.) Akarva-akaratlanul tanárként vizsgáltam a korai verseket, a többi tantervi anyagként, főként a proletársorssal foglalkozókat tárgyaltuk. Egyoldalú bemutatást engedélyezett a tantervi anyag, így sajátította ki magának a költőt a rendszer.

Szívesen vállaltam minden olyan órán kívüli munkát, ami József Attilával volt kapcsolatban. A diákok körében népszerű volt a hetenként kiírt pályázatsorozat, az eredményes munkát végzők neve felkerült a dicsőségtáblára, ami növelte ambíciójukat. A költészet napján, vagyis József Attila születésnapján szavalóversenyeket rendeztünk az iskola keretein belül.

Amikor a budapesti József Attila Gimnázium szavalóversenyt hirdetett, az elsők között csatlakoztunk az országos mozgalomhoz. Hivatásos versmondó művészek, irodalomtanárok, a család részéről József Etelka foglaltak helyet a zsűriben. Nem csupán a versmondásra, hanem a kiejtésre is nagy hangsúlyt fektettek a véleményezés során. A mozgalomban csak a költő nevét viselő gimnáziumok vehettek részt, szoros kapcsolat alakult ki a nemes versengés során a diákok és az iskolák között. A házi szavalóversenyeken ugyanazokat a szempontokat vettük figyelembe a bírálatkor, és minthogy nem volt köztünk logopédiához értő kollega, a legnehezebb és a legtöbb foglalkozást kívánó feladat volt a kisebb-nagyobb kiejtési probléma megoldása. Évenként utaztunk hát, mindig máshová, versenyezni. Más művészeti ágakban is megidéztek a költő alakját: zenével, illusztrációkkal, prózai alkotásokkal.

Nagy érdeklődéssel hallgattuk az iskolák névadásának indokait. Így például Kunszentmártonban elmondták, hogy a kisgyerek József Attila, mint állami gondozott, Öcsödre került nevelőszülőkhöz, és a kis község közelsége adta a lehetőséget a névválasztásra. A résztvevő tanárokat és diákokat elvitték a közeli kis faluba, ahol láthattuk a faluvégi házat, ahol Attilát Pistának nevezték, ahol a rém mesék hallgatása nagyon rossz hatással volt a kisgyermekre, s panaszkodott Etusnak (aki szintén ott volt, mint állami gondozott), hogy mennyire fél a sötétben kimenni az istállóba Gombai bácsi, a nevelőapja parancsára, hogy enni adjon a lovaknak. Még meg volt az az akácfa is, melyre gyakran mászott fel Attila, kémlelte a mezőt, hátha jön a Mama. A ház és környéke szinte változatlan volt, csak egykori lakói fogyatkoztak meg, ottlétünk már csak egy volt életben. Természetesen elmentünk az iskolába is, ahol gyerekként a betűvetést tanulta, még mindig ugyanazok a hosszú, gyalult deszkájú padok szolgálták, mint József Attila korában. Aztán voltunk Monoron, ahol szintén állami gondozottként került iskolába, de itt semmi emlék nem őrizte ottlétét. Nagyon emlékezetes a székesfehérvári látogatás. Nem is a gimnázium, hanem Szárszó volt nagy hatással ránk. A fűthetetlen nyaralóba nem mehettünk be, mert be volt zárva, de megilletődve hallgattuk a helybeli kollegánkat, aki felidézte a költő halálának körülményeit, de szólt arról is, hogy betegsége mennyire elhatalmasodott ekkorára. Sokan látták az utcán járkálni mániákusan egy háborúból ittmaradt vashatost forgatva ujjai között. Nem bírta elviselni Etus gyerekeinek viháncolását, az utcára menekült gondolataival. Megálltunk a vasútállomáson, egy fa mellett, amihez a vonat kerekei alól kivett költő fejét támasztották, remélve, hogy még él. Voltunk a temetőben is, megálltunk az üres sír mellett (ekkor már budapesti temetőben nyugodott).

A budapesti iskola a Szent Imre Gimnázium államosítása után vette fel a József Attila nevet, jogosan. Mert miután itt, Makón összetett vizsgát tett a VII-VIII. osztály anyagából, családjához Budapestre ment, s később ebben az iskolában érettségizett. Még két helyre mentünk szavalóverseny résztvevőjeként, Polgár községbe és Sopronba, de a névadásuk történetéről semmit nem tudunk. A makói Gimnázium 1967-ben utoljára rendezte meg a szavalóversenyt. Ezek a versenyeken fáradhatatlanul hallgattuk a szébbnél-szebb versek művészi tolmácsolásait, soha olyan jó értelmezésű versmondásokat nem hallottam, mint ott a gimnazistáktól.

Nekem mégis kedvenceim maradtak a próbálkozások, nemcsak azért, mert itt születtek, hanem és főleg azért, mert ezekből ismertem meg József Attila diákkori személyiségét. Kerestem az életkori sajátosságnak megfelelő megnyilvánulásait, mérlegre tettem a zseni és az átlagos képességű diákok gondolkodás- és kifejezőmódjait, kerestem: miért nem fogadták be maguk közé az osztálytársak.

Mínthogy a költő idősebb volt osztálytársainál, s társadalmi helyzete miatt a szokásosnál visszahúzódebb volt, bár megpróbálkozott kitörni szorgalmával, igazi barátságot csak néhány társával kötött (Balog Józsa, H. Szabó Miska, Dégi János), a tanárok közül Galamb Ödön, Tettamanti Béla, Eperjessy Kálmán emlékezik meg róla elismerőleg. A régi jó komák közül mentora volt Espersit János, Diósszilágyi Sámuel, Kesztner Zoltán és Saitos Gyula.

Bár az önképzőkörben más költő-diák is szerepelt verseivel, Attilát is több alkalommal bírálták az önképzőkori tagok, átütő sikert nem ért el műveivel.

Juhász Gyula, aki mint a gimnázium volt tanára, gyakran járt vissza Makóra barátaihoz, kapcsolatba került József Attilával. Felismerte tehetségét, a szemléletbeli hasonlóságokat, a lírai realizmus jellegzetes kifejezőmódjaiban, magyarságtudatukban megmutatókozó azonoságot. Észrevette, hogy az ifjú költőpalánta ugyanazt az utat járja, mint ő. A költő kisugárzása meghatotta, de elsősorban a tehetséges, személyes és társadalmi korlátjai között vergődő diákköltőt akarta segíteni. József Attila szárnyra kapott a nagy költő biztatására, mind gyakrabban alkalmazza a szonett-formát, a legkötöttebb versformát, amelyek később szonett-koszorúkká teljesedtek ki.

Mikor a végzetes öngyilkossági kísérlete miatt távoznia kellett a kollégiumból, Espersit Jánosnál húzta meg magát. Megkapta a szabadságot, amelyre annyira vágyott. Költői szabadsága is megnyilvánult mind témaválasztásban, mind formában, a nagy költőelődök hatása mind kevésbé érződik versein. Bártran kimondhatjuk, hogy Makó *fogadott* fia itt vált költővé, későbbi ragaszkodása is bizonyítja, hogy sokat köszönhet városunknak.

Pápay Endréné

Bodrogek a kuruc korban

Az 1526-ban szétszakított országunk lakói közül azok szenvedtek a legtöbbet, akiknek a három birodalom ütközőzónájában kellett élniük. Javaikat prédálta, pusztá létüket fenyegette barát és ellenség egyaránt. Ez a mostoha sors jutott a királyi Magyarország és a török támogatást élvező Erdély határán lévő Bodrogek népességének. A kettős királyság kialakulásától kezdve, az 1711-es szatmári békekötésig szinte folyamatosan zaklatták ezt a vidéket az egymás ellen vonuló, rövidebb-hosszabb időre beszállásoló császári, valamint fejedelmi hadak, lázongó jobbágyok, szélnek eresztett végvári katonák. Bocskai István, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György hadjáratai mind érintették valamilyen formában a bodrogeköt, amit még a gyakori természeti csapások és járványok tetézték.

A kuruc kornak nevezett időszak I. Lipót 1655-ös trónra lépésével kezdődött el. Kiváltó oka a despotikus, magyaryűlölő uralkodó intézkedéseinek sorozata, amelyek során a különféle adókat egyre jobban emelték és vették el a főnemeseink birtokait, koholt vádak alapján. 1670-ben a Felvidék legnagyobb földesura, I. Rákóczi Ferenc a Habsburg elnyomás ellen hadba szólított nemest és szegényt egyaránt. A kezdeti hadi sikereket rövidesen követte a kudarc. Győzött a jobban szervezett, létszám és fegyverfölénnyel rendelkező császári sereg. Zemplén megye főispánja Bacskai-Bocskay István és Soós György, Nagykövesd ura katonáival Bodrogszerdahely határában próbálta feltartóztatni Spork generálist, kevés sikerrel. Mindkét magyar vezér Erdélybe menekült.

A megtorlás nem maradt el. Lipót zsold nélkül szétzavarta a magyar végvári katonákat, akik a környéket rabolva-fosztogatva tartották fenn magukat. A helyükre ültetett német zsoldosokat is a jobbágyoknak kellett etetni. Megtorlásként és elretentésként a kisebb erődítményeket a császári tűzesterek sorra felrobbantották. A szerdahelyi és nagykövesdi vár 1673-ban jutott erre a sorsra. Pethő Zsigmond zempléni alispán ebben az évben elrendelte, hogy a Tiszántúlon fellázadt hajdúk betörését a Bodrogekötbe a révekbe állított fegyveres őrséggel próbálják megakadályozni. Az intézkedés ellenére 1674. július 30-án Fekete Sándor vezetésével kurucok keltek át a Tiszán, világos nappal megrohmozták és kifosztották a nagytárkányi kastélyt. A családja körében ott tartózkodó Sennye Ferenc kállói kapitányt és egy katonáját megölték. Ebben az időszakban nagyon sok bodrogeköt helység előjárósága tett